

Inhoud

Inleiding	7
1. De vluchtelingencrisis: wat zijn mensenrechten?	11
2. Waar komen de mensenrechten vandaan?	27
3. Wat betekent de universele verklaring?	44
4. Wat zijn de kernmensenrechten?	61
5. Hoe ver reiken de mensenrechten?	76
6. Technologie en mensenrechten	89
7. Schenders en berechting	105
8. Mensenrechtenverdedigers	118
9. Mensenrechten in Nederland	132
10. Tot besluit: gevoel en verstand	145
Literatuur	158
Index	162

Inleiding

De mensenrechten omvatten in totaal zo'n negentig verschillende rechten, van de vrijheid van meningsuiting en geweten tot aan het recht op drinkwater en op betaalde vakantie.

Mensenrechten, aldus het internationaal recht, zijn rechten die voor iedereen gelden ongeacht herkomst, geslacht, huidskleur, sociale klasse of enig ander onderscheid. Ze zijn onvervreemdbaar, aangeboren, onlosmakelijk verbonden met het feit van je mens-zijn. Ze moeten je beschermen tegen willekeur of machtsmisbruik van de overheid. Ze geven speciale bescherming aan vrouwen, jongeren, gehandicapten, minderheden, vluchtelingen, migranten en andere specifieke groepen. Ze zijn vastgelegd in een reeks internationale verdragen, waaronder een dozijn verdragen van de Verenigde Naties. Ze zijn op een of andere manier terug te vinden in nagenoeg alle nationale grondwetten.

De praktijk van mensenrechten is echter veel ingewikkelder dan die van het internationaal recht. Het eerste hoofdstuk van dit boek wijden we aan de crises rondom vluchtelingen en migranten, een indringend voorbeeld van die ingewikkeldheid.

We schreven dit korte boek niet als gids voor alle ins en outs van mensenrechten en ook niet als naslagwerk. We presenteren de mensenrechten aan de hand van voorbeelden, achtergronden en theorie. Een leidende gedachte in dit boek is dat er niet slechts één opvatting van mensenrechten bestaat. De term wordt namelijk gebruikt voor uiteenlopende doelen en werkterreinen. De term 'mensenrechten' kan verwijzen naar:

- De *normen en wetten* die zijn vastgelegd in internationale verklaringen en verdragen. De basis werd gelegd met de Universele Verklaring van de Rechten van de

Mens uit 1948, die al meer dan zestig verschillende rechten bevat.

- Een *fundament van de rechtsstaat*. Mensenrechten zijn de ondergrens voor politiek en maatschappelijk handelen. Ze zijn opgenomen in veel grondwetten. Ze zijn overigens niet het antwoord op alle vragen – de mensenrechten gaan bijvoorbeeld niet over oprechtheid, fatsoen of de liefde.
- Een *politiek instrument* waarmee regeringen elkaar de maat nemen. Als het in land X ‘slecht is gesteld met de mensenrechten’ kan dat voor land Y aanleiding zijn de handelsbetrekkingen te herijken of een klacht in te dienen bij een internationale organisatie.
- Een *drijfveer voor activisme*. Mensenrechten zijn de taal waarvan organisaties en actiegroepen zich bedienen om misstanden aan te klagen en op te roepen tot solidariteit.
- Een *levensbeschouwelijke of morele basis*. De mensenrechten zijn als uitwerking van de menselijke waardigheid voor sommigen identiek aan een humanistische levensvisie, voor anderen de bevestiging van een religie.

We gaan in dit boek uit van zowel de praktijk als de theorie van de mensenrechten. Na het eerste hoofdstuk over vluchtelingen volgen hoofdstukken over geschiedenis, de Universele Verklaring, de ‘harde kern’ van de mensenrechten en het brede terrein buiten die kern waartoe het begrip zich heeft uitgestrekt. Daarna gaat het over drie onderwerpen die voor de mensenrechten van nu van bijzonder belang zijn: technologie, berechting van schenders en het fenomeen van de mensenrechtenverdedigers. Nederland krijgt een apart hoofdstuk. In het laatste hoofdstuk komen we te spreken over de verhouding tussen emotie en verstand, en wat de weerslag daarvan op de mensenrechten is.

Waarom mensenrechten zo belangrijk zijn komt in dit boek op vele manieren aan de orde. Maar waarom ‘werken’ mensenrechten vaak niet? De Canadese denker (en voormalig politicus) Michael Ignatieff zegt:

Ik denk dat we, als het om mondiale visies op rechten gaat, te weinig beseffen hoe ons gedrag 30.000 kilometer verderop overkomt. Je bent voor je gevoel alleen verantwoording schuldig aan je eigen mensen. Er is een spanning tussen universele waarden van gelijkheid en de lokale invulling van rechtvaardigheid.

Dat verklaart volgens Ignatieff ook waarom grote groepen mensen zich weinig of niets willen aantrekken van vluchtelingen, vreemdelingen en überhaupt degenen die anders zijn: ‘Natuurlijk is de reactie die je hebt bij het lijden van iemand biologisch, maar empathie wordt vooral door de cultuur en de politiek bepaald. Als een politiek systeem zegt: generositeit is een keuze tussen je stadsgenoot of de vreemdeling en kiezen voor de vreemdeling is een vorm van verraad, dan sterft generositeit uit.’ Aung San Suu Kyi, in 1991 winnaar van de Nobelprijs voor de Vrede, zei: ‘De ware maatstaf van de rechtvaardigheid van een systeem is de bescherming die ze biedt aan de zwaksten.’ Dat was een uitspraak uit de tijd dat ze door het militaire regime onder huisarrest was geplaatst. Maar eenmaal de politieke leider geworden van haar land, Myanmar, bood ze die bescherming allerminst aan de bedreigde minderheid van de Rohingya.

Het meest betrokken bij de mensenrechten zijn degenen die het sterkst het gebrek eraan ondervinden: de slachtoffers van schendingen van mensenrechten. Over die slachtoffers gaat het in dit boek veel te weinig, om de simpele reden dat slachtoffers pas echt recht kan worden gedaan door ze ieder

individueel te beschrijven. Dat is onder meer gedaan door waarheidscommissies, in rechtszaken, in biografieën en in de grotere rapporten van mensenrechtenorganisaties. Wie zich een beeld wil vormen van de individuele werkelijkheid van mensenrechten, vindt die daar. Dit boek beoogt het kader te geven waarin in de eerste plaats die verhalen begrepen kunnen worden, en daarnaast de oorzaken van stelselmatige schendingen en de manieren waarop ze kunnen worden voorkomen, berecht of hersteld.

1. De vluchtelingencrisis: wat zijn mensenrechten?

Het vluchtelingenvraagstuk is misschien wel de meest besproken mensenrechtenkwestie van onze tijd. In de politieke en maatschappelijke discussie over de opvang van vluchtelingen passeren alle aspecten van de mensenrechten de revue.

Bootvluchtelingen

Vanaf 1550 vertrokken tienduizenden protestantse bootmigranten vanuit Frankrijk naar de Europese buurlanden. Er gingen er 60.000 naar Nederland, ruim 50.000 naar Engeland. Het was een relatief goedgeschoolde en welgestelde groep: zilversmeden, zijdenwevers, financiers. In de Nederlanden vonden de 'hugenoten' emplooi in het uitgeven van boeken, aan de universiteit en in het leger. Alleen al in Amsterdam vestigden zich 12.000 hugenoten; rond 1700 vormden ze 6 procent van de bevolking van Amsterdam.

In 1709 kreeg Engeland te maken met een andere groep bootmigranten: binnen zes maanden tijd arriveerden 13.000 straatarme Duitsers uit de Palts. In overvolle boten waren ze de Noordzee overgestoken, op de vlucht gedreven door oorlog en slechte oogsten. Ze werden niet ver van Londen in leger tenten opgevangen.

In onze 21ste eeuw naderde de Libische kustwacht een boot met migranten. In plaats van hulp te bieden, schoten ze in de lucht en beroofden de opvarenden van hun bezittingen. Een onder Nederlandse vlag varend schip van Sea-Watch werd in mei 2017 met veel machtsvertoon door de kustwacht tegengehouden toen het een boot met bijna 500 mensen in nood probeerde te bereiken. De boot werd teruggebracht naar de Libische kust, de opvarenden werden in Libische kampen opgesloten. De Europese Unie steunt en traint de Libische kustwacht, als onderdeel van een breed programma om migratie naar Europa tegen te gaan. Maar de EU gaf geen commentaar op de genoemde gebeurtenissen. De EU heeft tientallen miljoenen vrijgemaakt om met ontwikkelingshulp te voorkomen dat mensen de oversteek naar het Europese vasteland wagen. In Libië heeft die hulp niet verhinderd dat migranten groot risico lopen slachtoffer te worden van detentie, ontvoering, marteling, seksueel misbruik, geweld en slavenhandel. Bij ontstentenis van een centrale overheid kunnen criminele groepen vrijelijk in het land opereren.

Mensenrechten in de werkelijkheid van een crisis

Mensenrechten zijn eenvoudig. De toepassing ervan is dat lang niet altijd. Dat werd nog eens duidelijk gemaakt door de vluchtelingen crisis die zich voordeed in Europa toen er een enorme toename was van het aantal mensen dat zonder uitnodiging en zonder visa de Middellandse Zee overstak naar het zuiden van Europa. In 2012 waren

het er nog ruim 50.000, in 2015 steeg het aantal tot 1 miljoen. In Europa werden in dat laatste jaar, inclusief door mensen die over de Balkan waren getrokken, 1,2 miljoen asielverzoeken ingediend. In april 2015 werd het algemeen gebruik om van een 'crisis' te spreken. De directe aanleiding daarvoor waren verdrinkingen. Op 13 april zonk een boot met 550 migranten net uit de kust van Libië; aangenomen werd dat 400 van hen waren omgekomen. Op 19 april zonk een boot met ongeveer 850 vluchtelingen aan boord nadat die kort daarvoor de haven van Tripoli had verlaten – 28 drenkelingen werden gered. En in september stond de foto van Alan Kurdi, de verdronken kleuter op het strand van Lesbos, in alle kranten.

De Duitse bondskanselier Angela Merkel verklaarde: 'Als Europa het laat afweten in de kwestie van de vluchtelingen, dan is dat niet het Europa dat we hadden gewenst. Als we ons moeten gaan verontschuldigen voor het feit dat we een vriendelijk gezicht tonen als antwoord op noodsituaties, dan is dat niet mijn land. *Wir schaffen das.*'

De crisis was in verschillende opzichten een mensen-rechten-crisis. In de eerste plaats vanwege de situatie in de herkomstlanden van de migranten. De Arabische Lente van 2011 had behalve hoop vooral chaos en geweld gebracht. In Syrië was een burgeroorlog uitgebroken. Het overheidsapparaat van Libië was ingestort en leider Qadhafi, die zich in een put had verstopt, werd gedood. In de zuidelijker gelegen landen van Afrika was er sprake van grove repressie, zoals in Eritrea, of wijdverbreid terrorisme, zoals in Nigeria, of burgeroorlog, zoals in Soedan, Somalië en Mali. Naast degenen die in de termen van het internationaal recht als vluchteling kunnen worden aangemerkt, zijn tienduizenden mensen uit Kosovo, Albanië en Servië naar West-Europa getrokken vanwege het ontbreken van een perspectief op betere leefomstandigheden.